

HENRI GOUGAUD

Το χέλιο του βατράχου

Ή πώς τα παραμύθια μπορούν
να σου αλλάξουν τη ζωή

Μετάφραση
Λίλη Λαμπρέλλη

HENRI GOUGAUD

Το γέλιο του βατράχου
ή πώς τα παραμύθια μπορούν
να σου αλλάξουν τη ζωή

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Λίλη Λαμπρέλλη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Θεωρητικές επιστήμες / Για την παιδική λογοτεχνία
Henri Gougaud, *Το γέλιο του βατράχου ή πώς τα παραμύθια μπορούν να σου αλλάξουν τη ζωή*

Τίτλος πρωτοτύπου: *Renâitre par les contes: Le rire de la grenouille*

Μετάφραση: Λίλη Λαμπρέλλη

Εικονογράφηση και σχεδιασμός εξωφύλλου: Ράνια Μακρυγιάννη

Υπεύθυνη έκδοσης: Υβόνη Καρούδη

Διορθώσεις: Λένια Μαζαράκη

Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης

Copyright© Les éditions du Relié, Paris 2015

Copyright© για την ελληνική γλώσσα, Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ

(Εκδόσεις Πατάκη), 2019

Copyright© για τη μετάφραση στην ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης

ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη) και Ευαγγελία (Λίλη) Λαμπρέλλη, 2019

Copyright© για το εξώφυλλο Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη), 2020

Πρώτη έκδοση στη γαλλική γλώσσα από τις εκδόσεις Carnets Nord, Παρίσι, 2008

Η παρούσα έκδοση στα ελληνικά αποτελεί μετάφραση της δεύτερης έκδοσης στη γαλλική γλώσσα από τις εκδόσεις Les éditions du Relié, Παρίσι, 2015

Πρώτη έκδοση στην ελληνική γλώσσα από τις Εκδόσεις Πατάκη,

Αθήνα, Φεβρουάριος 2020

KET Γ698 ΚΕΠ 13/20 ISBN 978-960-16-8532-8

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β΄ ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ,

ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Σημείωμα της μεταφράστριας

Τον Ανρί Γκουγκό τον συνάντησα πρώτη φορά τον Μάρτιο του 1998 στο Βέλγιο, σ' ένα σεμινάριό του για το παραμύθι, όπου πήγα σχεδόν κατά λάθος. Επειδή τον γνώριζα μόνο ως συγγραφέα κι εκείνο τον καιρό δεν είχα ιδέα πως υπήρχαν αστοί παραμυθάδες –και μάλιστα πως εκείνος ήταν ένας απ' αυτούς–, θεώρησα ότι το θέμα του σεμιναρίου ήταν το «λογοτεχνικό» παραμύθι και δε μου πέρασε καθόλου από το μυαλό πως ήταν το λαϊκό. Η προφορική λογοτεχνία με τράβηξε αμέσως από το μανίκι και είχα την τύχη να με δεχτεί ο Ανρί Γκουγκό στο εργαστήρι του στο Παρίσι, στην ίδια ομάδα με «επαγγελματίες» παραμυθάδες. Για έξι χρόνια, κάθε δεύτερο Σάββατο, με τρεις Βέλγους συμμαθητευόμενους (τη Nicole Dumez, τη Martine Tollet και τον Michel Verbeek), ξυπνούσαμε χαράματα, παίρναμε το πρώτο πρωινό τρένο Βρυξέλλες-Παρίσι, πάντα στις ίδιες θέσεις και στο ίδιο βαγόνι, κι επιστρέφαμε το βράδυ γεμάτοι παραμύθια, λίγο πιο μεγαλωμένοι, ίσως και λίγο πιο σοφοί, κατάκοποι αλλά «καλύτερα» ζωντανοί.

Μετά από έξι χρόνια μαθητείας σ' αυτό το εργαστήριο και συγχρόνως συνεχούς αναζήτησης, με δασκάλους και συνοδοιπόρους από πολλούς τόπους και πολύ διαφορετικές διαδρομές, κατάλαβα ότι αληθινός μου δάσκαλος ήταν ο Γκουγκό, αυτός ο μεγάλος μάστορας της γραπτής και της προφορικής λογοτεχνίας, που μας έμαθε, μέσα από την ουσία των ίδιων των παραμυθιών, να μη φοράμε προσωπεία στην αφήγηση, όπως και στη ζωή. Αυτό που έλεγε και λέει ακόμα είναι πως δεν μπορείς ν' αφηγηθείς παρασταίνοντας. Αφηγείσαι μ' αυτό που είσαι, όπως ζεις μ' αυτό που είσαι. Μόνο που πρέπει να ξέρεις ποιος είσαι. Τα παραμύθια είναι ένας από τους πολλούς τρόπους να το ανακαλύψεις.

Αυτό το βιβλίο είναι το απόσταγμα της διδασκαλίας του Ανρί Γκουγκό. Είναι ένα κείμενο σχεδόν «προφορικό» που βασίστηκε σε ερωτήσεις του Benoît Chantre για τα παραδοσιακά παραμύθια και σε τι μπορούν να βοηθήσουν τον σύγχρονο άνθρωπο. Διαβάζεται μονορούφι και στη συνέχεια μπορεί να ξαναδιαβαστεί, πάλι και πάλι, σε στιγμές που χρειαζόμαστε μια ζωντανή παρουσία, μια συμβουλή από τη σοφία των παραμυθιών, για όλα όσα δυναστεύουν τους ήρωες, τις ηρωίδες τους και τον καθένα μας: το «μεγάλωμα» και κατά συνέπεια το κόστος της ουσιαστικής ενηλικίωσης (στους καιρούς μας, ανεξάρτητα από ηλικία), η απώλεια (ένας θάνατος, μια αρρώστια, ένας βίαιος χωρισμός, ένας αποχωρισμός), το πένθος για την απώλεια, η μετακίνηση από τον τόπο του πένθους, ο εύθετος χρό-

νος ωρίμανσης ανθρώπων και καταστάσεων, η εμπιστοσύνη στη ζωή, η αντοχή, η υπέροχη αθωότητα που δεν τρέφεται με άγνοια ή με έλλειψη ευφυΐας αλλά με νοιάξιμο για τον άλλο –άνθρωπο, ζώο, φυτό, ορυκτό, δράκο–, η σχέση μας με το «Αόρατο», τον μαγικό κόσμο μέσα κι έξω από μας. Με δυο λόγια, αυτό το κείμενο μιλάει για την αληθινή αυτονομία και τη γνώση του εαυτού, που είναι και τα βασικά μηνύματα των μαγικών κυρίως παραμυθιών, χωρίς καμιά διδαχή πέρα από το να μας δείχνει τη δράση των ηρώων και των ηρωίδων που δεν παύουν να μας γνέφουν και να μας λένε: «Κάνε όπως κι εγώ».

Στα δεκατέσσερα ανεξάρτητα κεφάλαια του βιβλίου περιέχονται εξήντα παραμύθια και ιστορίες σε συνοπτική μορφή – τόσο καλογραμμένα, που δε μοιάζουν καθόλου με περιλήψεις, αλλά είναι σαν να βγαίνουν από ζωντανές αφηγήσεις. Για τη διευκόλυνση του αναγνώστη που θα θελήσει να επανέλθει σε κάποια από αυτά οι τίτλοι τους αναφέρονται σε έναν κατάλογο στο τέλος του βιβλίου με τις αντίστοιχες σελίδες.

Για μένα, και πιστεύω για όλους που γητεύονται από τα λαϊκά παραμύθια (αυτούς που ανήκουν σε μια αόρατη συντεχνία αλλόκοτων πλασμάτων που έχουν εμπιστοσύνη στη ζωή – κι ας μην έχουν συναντηθεί ποτέ), αυτό το βιβλίο είναι από εκείνα που θα θέλαμε να είχαμε μαζί μας αν ναυαγούσαμε σε κάποιο έρημο νησί. Είναι ένας οδηγός επιβίωσης, και μ' αυτό δεν εννοώ

πώς ν' αρπάξεις την μπουκιά από το στόμα του άλλου για να ζήσεις εσύ, αλλά ακριβώς το αντίθετο: Πώς να μοιραστείς με τον άλλο, όχι μόνο για να επιβιώσετε κι οι δυο, αλλά για να ζήσετε μαζί καλά, περίκαλα.

Πρόλογος

Αυτό το βιβλίο είχε πρώτα προφορική μορφή. Γεννήθηκε από συζητήσεις με τον φίλο μου Μπενουά Σαντρ (Benoît Chantre). Η ιδέα ήταν δική του. Ήταν περίεργος να μάθει τι είχαν να πουν τα παραδοσιακά παραμύθια, αυτοί οι χιλιόχρονοι πλάνητες, στους τρομοκρατημένους σύγχρονούς μας από τους παράξενους απειλητικούς τριγμούς που μοιάζουν να μας έρχονται από ένα μάλλον κοντινό μέλλον. Σώρευσαν ανά τους αιώνες αρκετή σοφία για να καθησυχάσουν τους φόβους μας; Μπορούν να μας δώσουν κάποια αναπάντεχη συμβουλή για να αντιμετωπίσουμε τις προφανώς αναπόφευκτες δοκιμασίες που μας περιμένουν; Με λίγα λόγια, τι μπορούν να απαντήσουν στους προφήτες καταστροφών που μας βάζουν σε τόσες έγνοιες; Πάντως, τα παραμύθια, που για τόσο καιρό τα περιφρονούσαν οι διανοούμενοι, κατάφεραν να φτάσουν ως τις μέρες μας χωρίς, παραδόξως, να τα φθείρει ο χρόνος. Είναι τέτοια η εμμονή τους να κρατηθούν στη ζωή, που ίσως αξίζει να σταθούμε λίγο και να τα ρωτήσουμε.

Πρώτα ξαφνιάστηκα που μου τέθηκαν αυτές οι ερωτήσεις. Μου φάνηκε πως άλλοι, εθνολόγοι, ανθρωπολόγοι, ψυχαναλυτές, ήταν καλύτερα οπλισμένοι από μένα για να δώσουν απαντήσεις. Δεν είμαι ειδικός στην προφορική λογοτεχνία, δε διδάσκω τίποτα. Γράφω μυθιστορήματα που τα θεωρώ αρκετά ωραία, όταν τύχει να τα ξεφυλλίσω. Και επισκευάζω παραμύθια που μου φαίνονται σε κακή κατάσταση, μαζεύω λόγια που πέφτουν από στόματα, ακούω ανθρώπους όλων των χρωμάτων και αφηγούμαι ότι ανακάλυψα ή ότι μου προσφέρθηκε σε όσους θέλουν ευχαρίστως να με ακούσουν. Είμαι παραμυθιάς. Δεν είναι καθόλου της μόδας, αλλά ομολογώ πως είμαι πολύ περήφανος γι' αυτό. Εγώ, όταν λέω μια ιστορία, νιώθω να με περιτριγυρίζουν χιλιάδες χαρούμενα φαντάσματα που της έδωσαν αρκετή από τη ζωή τους ώστε να έχει τη δύναμη να φτάσει ως εμένα. Όλα με σπρώχνουν να την κάνω όσο μπορώ πιο όμορφη, ώστε άλλοι να λαχταρήσουν να μου την πάρουν και λίγο να την ερωτευτούν. Μ' αρέσει να φαντάζομαι πως μια μέρα θα είμαι κι εγώ μαζί με τα φαντάσματα που θα τη συντροφεύουν. Αυτό δεν είναι λίγο. Αλλά δεν αρκεί για να με κάνει στοχαστή, σοφό, ειδικό στο θέμα αυτό.

Έτσι, προειδοποίησα τον Μπενουά Σαντρ ότι, κατά τη γνώμη μου, δεν είχα την απαιτούμενη ικανότητα για να δώσω έξυπνες απαντήσεις στις ερωτήσεις του. Μου αποκρίθηκε ότι δε μου ζητούσε μια διάλεξη ειδικού, αλλά πιο πολύ να του εμπιστευτώ, εγώ που έζησα και-

ρό παρέα με τα παραμύθια, τι μου είχαν πει για τον κόσμο και τη ζωή. Εσείς ξέρετε κανέναν που, έχοντας μια τέτοια πρόσκληση, δε θα υπέκυπτε στον πειρασμό να εκφραστεί ελεύθερα; Δεν είμαι άγιος. Κι ύστερα, ίσως είναι αλήθεια ότι τελικά είχα ενδιαφέροντα πράγματα να πω. Με δυο λόγια, μυστικά κολακευμένος για την εμπιστοσύνη που μου δόθηκε, δέχτηκα.

Κι έτσι έγινε αυτό το βιβλίο. Με έσπρωξε να κάνω κάτι που δεν είχα ξανακάνει: Να μιλήσω στο πρώτο πρόσωπο. Γενικά, το αποφεύγω γιατί μ' ενοχλεί. Όχι πως θεωρώ το «εγώ» μισητό. Έτσι κι αλλιώς, υπάρχει αρκετό μίσος στον κόσμο για να προσθέσουμε κι άλλο. Αλλά δε θέλω να εκθέτω το «εγώ» μου στις δημόσιες πλατείες, αυτό είναι όλο. Ωστόσο, πρέπει να πω ότι πήρα μεγάλη ευχαρίστηση απ' αυτές τις συζητήσεις και την καταγραφή τους. Έκανα έναν φίλο. Και τελικά είμαι ευχαριστημένος που υπάρχει αυτό το βιβλίο. Δεν είναι βιομηχανικό προϊόν. Φύτρωσε στον κήπο μου. Ίσως έχει λίγο χώμα πάνω του, αλλά φτιάχτηκε με ειλικρίνεια κι ανοιχτή καρδιά. Εύχομαι να περάσετε καλά.

Φαντάζομαι, σ' ένα ξέφωτο στο δάσος του χρόνου, μια χούφτα στερημένων ανθρώπων να κάθονται ανακούρικουδα στο έμπα μιας σπηλιάς. Σουρουπώνει κι ο ήλιος χάνεται πίσω από τα δέντρα. Σαν κάθε βράδυ, αυτοί οι άντρες, αυτές οι γυναίκες έχουν έγνοια. Κι αν τούτη τη φορά δεν ξαναγυρίσει ο φωτεινός πατέρας που μας ξυπνάει κάθε πρωί; Αν αυτό το θαυμαστό πλάσμα που ζωντανεύει τα πάντα μας αφήσει μόνους μες στη νύχτα; Φαντάζομαι ανάμεσά τους μια μάνα. Φοβάται κι αυτή. Σφίγγει στην αγκαλιά της το μωρό της που κλαψουρίζει, κρυώνει, δεν είναι καλά. Και να που εκείνο το βράδυ η αγωνία του γιου της μέσα στο σκοτάδι που τους περιβάλλει ξαφνικά της γίνεται πιο αφόρητη από τη δική της. Ένα κύμα αγάπης την τυλίγει, που την κάνει να ξεχαστεί μέσα στο νοιάξιμο του άλλου. Κι η αγάπη τής εμπνέει το πρώτο νανούρισμα, το πρώτο παραμύθι, τον πρώτο λόγο για να τρυφερέψει η νύχτα, για να μικρύνει ο φόβος. Η φωνή της δεν είναι παρά ένα αβέβαιο μουρμουρητό, που όμως καθησυχάζει, που σκουντουφλάει, αλλά κρατιέται γερά. Δεν ξέρει

–κανείς δεν το ξέρει– ότι αυτός ο λόγος που τραγουδάει φιθυριστά στο αυτί του παιδιού της είναι το πρώτο κε-
λάρυσμα της πηγής που μια μέρα θα γίνει ο τεράστιος
ποταμός κάθε λογοτεχνίας της ανθρωπότητας.

Τίποτα πιο ταπεινό από ένα παραμύθι. Τίποτα πιο
ανώδυνο, αν δεχτούμε τον ορισμό του λεξικού: «Αφή-
γημα φανταστικών περιπετειών που στοχεύει στην ψυ-
χαγωγία ή στη διδασκαλία μέσω της ψυχαγωγίας». Εί-
ναι λίγο μικρός ορισμός. Τι αφορά, αλήθεια; Σύντομες
ιστορίες που δε νοιάζονται καθόλου γι' αυτό που λέ-
με «πραγματικότητα» και που τελικά μπορεί να είναι
μόνο η επιφάνεια των πραγμάτων. Ιστορίες ταξιδιάρι-
κες χωρίς συγκεκριμένο δημιουργό, χωρίς συγκεκριμέ-
νη προέλευση. Ιστορίες που διέσχισαν αιώνες, ακόμα
και χιλιετίες, αθόρυβα, χωρίς μετρήσιμη επιρροή στις
μοίρες των λαών, κι έφτασαν ως τα περίχωρα της δι-
κής μας εποχής μονάχα με την ανθρώπινη φωνή. Στην
πραγματικότητα, ο ορισμός του λεξικού δεν αποδει-
κνύει παρά την άγνοια, αν όχι την περιφρόνηση των
εγγράμματων γι' αυτές τις ιστορίες. «Ανοησίες» λένε,
«ασήμαντες, παράλογες ιστοριούλες». Κι όμως, φα-
νταστείτε ότι η πιο παλιά γραπτή παραλλαγή του πα-
ραμυθίου *Τα δυο αδέρφια*, με καμιά σαρανταριά κα-
ταγραφές στην Ευρώπη, ανακαλύφθηκε σ' έναν αιγυ-
πτιακό πάπυρο της δέκατης ένατης δυναστείας (γύρω
στο 1300 π.Χ.) και το πρώτο κείμενο με την ιστορία
μιας προγόγου της *Σταχτοπούτας* γράφτηκε στην Κί-
να τον 8ο μ.Χ. αιώνα. Ερώτηση: Ενώ τα παραμύθια αυ-

τά και πολλά άλλα περνούσαν ανέμελα μέσα από επιδημίες πανούκλας, μεγάλες εισβολές, πολέμους, επαναστάσεις, θάλασσες και βουνά, μ' ένα σχεδόν τιποτένιο μέσο, τη φωνή των ανθρώπων (ταξιδευτές, νομάδες, περιπλανώμενοι κάθε λογής, έμποροι), πόσα φημισμένα έργα που θεωρούνταν αθάνατα χάνονταν για πάντα στην ομίχλη των καιρών; Πώς τα κατάφεραν να επιβιώσουν και να παραμείνουν ζωντανές αυτές οι «φανταστικές ιστορίες που στοχεύουν στη διδασκαλία μέσω της ψυχαγωγίας»; Και γιατί αυτές οι τόσο ασήμαντες ιστορίες δε χάθηκαν;

Οι Ρωμαίοι πίστευαν στη μοίρα των βιβλίων (*fatum librorum*). Θεωρούσαν πως όταν ένα έργο προσφέρει τροφή μπορεί να έχει διάρκεια, όποιες δυσκολίες κι αν συναντήσει στον δρόμο του. Τα παραμύθια έχουν διάρκεια. Βρίσκονται ακόμα εδώ, μαζί μας, στον παράξενο κόσμο μας. Αυτό σημαίνει πως έχουν ακόμα πράγματα να μας μάθουν. Να μας μάθουν ή μήπως να μας θρέψουν με κάτι ουσιώδες και ίσως ζωτικό; Σκέφτομαι τα λόγια του Πατρίς ντε Λα Τουρ ντι Πεν (*Patrice de La Tour du Pin*): «Οι χώρες που δεν έχουν θρύλους είναι καταδικασμένες να πεθάνουν από το κρύο». Σκέφτομαι ακόμα εκείνη τη γενιά ιστοριών-μιγάδων που γεννήθηκαν από το πάντρεμα παραμυθιών των Ινδιάνων της Αμερικής με αφρικανικά παραμύθια που έφτασαν ως εκεί από τους μαύρους σκλάβους. Δε γνωρίζουμε καλά (και είναι δύσκολο να φανταστούμε) πώς αυτοί οι άνθρωποι, παρά την καταπίεση και τις σφαγές

που υπέστησαν, παρά τη φτώχεια τους, παρά την απελπισία, κατάφεραν να βρουν τον χρόνο, τη δύναμη, τη λαχτάρα να αφηγηθούν ο ένας στον άλλο τα παραμύθια τους, αυτά τα παμπάλαια φανταστικά πράγματα, τις «ανοησίες» τους. Δεν έχει γραφτεί τίποτα γι' αυτό στα βιβλία ιστορίας. Πώς θα μπορούσε να μιλήσει κανείς γι' αυτό το είδος θαυμαστών μυστηρίων που μπροστά τους δεν μπορείς παρά να συγκινηθείς σιωπηλά και να ευχαριστήσεις... ούτε ξέρω ποιον.

Είναι καιρός να θυμηθούμε κάποια πράγματα προφανή, που όμως πολύ συχνά δεν τα βλέπουμε, όπως αναδύονται μέσα από την κακοφωνία του κόσμου στον οποίο είμαστε αναγκασμένοι να ζούμε. Πρώτα απ' όλα, πρέπει να προσπαθήσουμε να μην μπερδεύουμε τη σημασία των πραγμάτων με τη φασαρία που προκαλούν. Μια ανοησία, κάτι τιποτένιο, ένα ψέμα που ακούστηκαν από δέκα εκατομμύρια ανθρώπους δεν παύουν να παραμένουν αυτό που είναι. Αντίθετα, φανταστείτε τον Ιησού να αφηγείται τις παραβολές του στα χωριά της Παλαιστίνης. Πόσοι άκουσαν τη φωνή του σε μια συγκεκριμένη πλατεία, σε μια συγκεκριμένη γωνιά του δρόμου, κάτω από μια συγκεκριμένη σκιά δέντρου; Υποθέτω πως είκοσι βήματα πιο πέρα οι άνθρωποι θα έπρεπε να στήσουν αυτί: δε θα καταλάβαιναν παρά μία λέξη στις δύο, αλλά όσα έλεγε, ακόμα κι αν μόλις ακούγονταν, είχαν αρκετή ζωτική δύναμη για να θρέψουν ολόκληρο τον κόσμο, και ο κόσμος τράφηκε απ' αυτά τα λόγια. Η σημασία ενός λόγου μετριέται από

τη θέση που παίρνει σε βάθος χρόνου μέσα στον καθέ-
να μας, από το τι μπορεί να μετακινήσει μέσα μας, από
το χώμα που αναδύει και γονιμοποιεί στην ψυχή μας.
Δυστυχώς, σήμερα ζούμε σε μια διαρκή παρενόχληση:
τη φασαρία από τις ειδήσεις, τις μόδες, τα γεγονότα
που μας κατακλύζουν ανάμεσα σε δύο διαφημιστικά
μηνύματα, το καταστροφικό βάρος που από το χάρα-
μα της επόμενης μέρας το διαδέχεται η εξίσου υπέρ-
μετρο αναγγελία του θριάμβου ενός τραγουδιστή, του
θανάτου ενός μόδιστρου ή των εξωσυζυγικών περιπε-
τειών ενός προέδρου. Δεν ακούμε πια ο ένας τον άλλο.
Φανταστείτε πως ένας άγγελος ή ένα πνεύμα δέντρου
ή ποταμού (αν υποθέσουμε πως υπάρχουν) θέλουν κά-
τι να μας πουν. Πώς θα μπορούσαν να το κάνουν; Όλες
οι γραμμές επικοινωνίας μας είναι αδιάκοπα κατειλημ-
μένες. Μας σπρώχνουν διαρκώς έξω από τον αληθινό
εαυτό μας χίλιοι λίγο ως πολύ φοβεροί θόρυβοι, φώτα,
εικόνες που δεν μπορούμε ν' αντιπαλέψουμε παρά μο-
νάχα με την αθλητική ευφορία και την αγωνία των βομ-
βαρδισμένων. Πόσο βαραίνει λοιπόν το παραμύθι μέ-
σα σ' αυτή την οχλοβοή; Όσο βαραίνει ένα μήλο απέ-
ναντι στον λιμό. Στον κόσμο, καθόλου. Στη ζωή, για
εκείνον που το τρώει, μπορεί να είναι ένα θαύμα, η αυ-
γή μιας αναγέννησης.

Ανάμεσα στο μέγεθος και στην πυκνότητα πρέπει
να διαλέξουμε. Η γεύση του μεγέθους –πάνω απ' όλα
να μη μας ξεφύγει τίποτα– διασπά την προσοχή μας
και μας καταδικάζει να πλέουμε στην επιφάνεια των

πραγμάτων. Αντίθετα, η πυκνότητα μας περιορίζει, αλλά μας επιτρέπει να πάμε σε βάθος. Αυτό που μας σπρώχνει προς τον κόσμο έχει μεγάλο μέγεθος. Η λαχτάρα για τη ζωή μπορεί να έχει πυκνότητα. Ο κόσμος και η ζωή – δεν πρέπει να τα συγχέουμε. Επειδή το μπουκάλι παίρνει το χρώμα του κρασιού και το κρασί το σχήμα του μπουκαλιού, δεν πρέπει να θεωρούμε πως αυτά τα δυο είναι το ίδιο πράγμα. Γνωρίζω εφήβους που, ανακαλύπτοντας τον κόσμο γύρω τους, αγανακτούν με τις αδικίες του, με τις φονικές τρέλες του, και αποφασίζουν ότι η ζωή είναι αφόρητη. Δε θα ήταν παρά ένα μπέρδεμα ανάμεσα σε άλλα, αν αυτό δεν μπορούσε να σπρώξει τα πιο ευάλωτα από τα παιδιά μας στην απελπισία και στην αυτοκτονία. Σίγουρα ο κόσμος είναι ένα αφιλόξενο μέρος που, προς μεγάλη δυστυχία μας, το χρησιμοποιούμε πολύ συχνά σαν σκουπιδότοπο. Όμως, η ζωή είναι άλλο πράγμα.

Στη γωνία της πολυκατοικίας μου, στο πεζοδρόμιο, λίγο χορταράκι κατάφερε και φύτρωσε σε μια χαρμάδα στο μπετόν. Η ζωή είναι αυτό. Μια αδιάκοπη ώθηση προς τα πάνω (κατά κάποιον τρόπο το αντίθετο της βαρύτητας), μια αδημονία, μια δύναμη που μας τραβάει συνεχώς, που αδιαφορεί για τον θάνατο, θα έλεγα που τον αρνείται, που σπρώχνει την κάθε μέρα στο αύριο. Ζωή είναι η λαχτάρα να παρατείνουμε την παρουσία μας στον κόσμο. Είναι επίσης η σχέση μας με τα πράγματα. Είναι η όρεξή μας, η επιθυμία μας να μην το βάλουμε κάτω. Ε, λοιπόν, τα παραμύθια είναι τροφή. Σί-

γουρα δεν είναι η μόνη τροφή για να χορτάσουμε. Κατά τη γνώμη μου, όλες οι τέχνες είναι τροφή. Θα πήγαινα λίγο πιο μακριά, λέγοντας ότι είναι προδότης ο καλλιτέχνης που δεν υπηρετεί, που δεν εξυμνεί τη ζωή. Όμως ας παραμείνουμε στο παραμύθι, που η αφήγησή του είναι τέχνη λαϊκή, πρωτόγονη, παραδοσιακή, με την έννοια που δίνουμε σήμερα σ' αυτόν τον όρο.

Πρέπει εδώ να διευκρινίσω το πλαίσιο της έννοιας της «προφορικής λογοτεχνίας». Μια γενικά αποδεκτή ιεραρχία τοποθετεί στην υψηλότερη θέση τους μύθους. Κάποιες φορές εξωραϊζουν την ιστορία. Για παράδειγμα, ο Χριστός, στον βαθμό που είναι γιος ενός θεού και μιας θνητής, με μυθολογικούς όρους, ανήκει στην κατηγορία των εκπολιτιστών ηρώων. Πάντως, οι πιο οικουμενικοί μύθοι είναι αφηγήματα Δημιουργίας του κόσμου από το Αόρατο, μέσω όντων που συνδέονται με πνεύματα ή θεούς. Οι μύθοι αυτοί ήταν οι πρώτοι και για μεγάλο διάστημα οι μόνοι που μπόρναν σε βιβλία. Υπήρξαν ιδρυτικοί μύθοι θρησκευτικών παραδόσεων και κατά συνέπεια οι πιστοί τους τους θεωρούν αποκάλυψη της αλήθειας, ενώ χρησιμοποιούν τη λέξη «μύθος» για άλλες θρησκείες. Για έναν Εβραίο, για έναν χριστιανό, η Γένεσις είναι η αποκάλυψη μιας αλήθειας και η Δημιουργία του κόσμου μέσα από μια ιστορία των Ινδιάνων Χόπι είναι ένας μύθος. Όμως, ας αφήσουμε αυτά τα θεμελιώδη έργα στο αριστοκρατικό τους ύψος γιατί είναι έξω από το θέμα μας. Ας πούμε πάντως και δυο λόγια για τους θρύλους. Διακρίνονται από

τα παραμύθια γιατί κατά κανόνα έχουν τις ρίζες τους σε μια ιστορική ή γεωγραφική πραγματικότητα.

Τα παραμύθια. Τα πιο γνωστά και πιο δημοφιλή είναι τα λεγόμενα μαγικά παραμύθια, εκείνα που ξεκινούν σχεδόν πάντα με το άχρονο «μια φορά κι έναν καιρό». Ο Κοντορεβιθούλης, η Σταχτοπούτα, η Χιονάτη, η Τομαρού και άλλα πολλά ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Από πού έρχονται; Ποιος τα δημιούργησε; Σ' αυτές τις ερωτήσεις δεν μπορεί να δοθεί καμιά ασφαλής απάντηση. Γνωρίζουμε μόνο ότι είναι οικουμενικά αφηγήματα. Δεν είναι ρεαλιστικές ιστορίες, δε συνδέονται παρά αδύριστα με την πραγματικότητα των αιώνων ή των τόπων που διανύουν. Οι μοίρες, τα ξωτικά, τα ζώα που μιλούν και άλλοι δωρητές, λίγο ως πολύ με ομιχλώδεις μορφές, στα μαγικά παραμύθια νιώθουν σαν στο σπίτι τους. Η σχεδόν συνεχής παρουσία αυτών των πλασμάτων που έρχονται από τον κόσμο των αοράτων δείχνει ότι τα αφηγήματα αυτά δημιουργήθηκαν από ανθρώπους για τους οποίους ο κόσμος και η ζωή δεν περιορίζονταν στις ορθολογικές μας αντιλήψεις. Σίγουρα, για μας τους Δυτικούς, έχουν τις ρίζες τους στον προχριστιανικό ανιμισμό, που κι αυτός χάνεται στη νύχτα των καιρών.

Στο αμέσως κατώτερο επίπεδο (όμως, τι νόημα έχουν αυτές οι ιεραρχίες;) οι εθνολόγοι συνηθίζουν να τοποθετούν τα ευτράπελα παραμύθια. Τα περισσότερα είναι σύντομα κωμικά αφηγήματα, φάρσες. Δεν έχουν την ποιητική, οικουμενική διάσταση των μαγικών πα-

ραμυθιών. Αν και μπορεί κανείς να συναντήσει σ' αυτά νεράιδες και μάγισσες, συνήθως είναι πλασμένα από ανθρώπινη πάστα, με λαϊκά έθιμα. Ληστές και ηλίθιοι, πολυμήχανοι, καταφερτζήδες, δικαστές, στρατιώτες, πεταχτές χωριατοπούλες, αυτοί είναι οι ήρωες σε τούτες τις ιστορίες. Πρέπει να σημειώσουμε ότι κουβαλάνε μια σοφία που παρά την ελαφράδα της συχνά έχει εκπληκτικό βάθος. Το αποδεικνύουν οι αθάνατοι τρελοί ήρωες των λαϊκών παραμυθιών, όπως ο Jean Bête (Χαζογιάννης) στη Γαλλία, που τον βρίσκουμε σαν Νασσαντίν Χότζα ή Μουλά και δεκάδες άλλες μετεμψυχώσεις γύρω από τη Μεσόγειο και είναι ένας ήρωας με τόσο φωτισμένη τρέλα, που ανέκαθεν χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από δασκάλους αυτοπραγμάτωσης.

Στις κατατάξεις των ειδικών βρίσκουμε επίσης τα αιτιολογικά παραμύθια που δίνουν συχνά χαριτωμένες απαντήσεις στην ερώτηση «γιατί;». Γιατί τα πράγματα φτιάχτηκαν με τον τρόπο αυτόν; Γιατί σε μια σχέση ερωτική είναι ο άντρας εκείνος που πρέπει να κάνει το πρώτο βήμα; Γιατί οι άνθρωποι φοράνε δαχτυλίδια με πέτρες; Γιατί τα σκυλιά μυρίζονται κάτω από την ουρά τους; Δεν υπάρχει ερώτηση χωρίς απάντηση. Δεν υπάρχει τίποτα χωρίς λόγο ύπαρξης. Αυτό μας λένε σε όλους τους τόνους τα αιτιολογικά παραμύθια. Πρέπει επίσης να πούμε δυο λόγια για τα παραμύθια προειδοποίησης. Η Κοκκινোসκουφίτσα στην παραλλαγή του Περρό (Perrault) είναι παραμύθι προειδοποίησης (ενώ στις λαϊκές παραλλαγές είναι μαγικό παρα-

μύθι). Η προειδοποίηση στο τέλος του παραμυθιού είναι σαφής: «Βλέπουμε εδώ ότι τα παιδιά –και κυρίως τα όμορφα, καλοφτιαγμένα και ευγενικά κορίτσια– κάνουν πολύ άσχημα να ακούνε ανθρώπους κάθε λογής και δεν είναι παράξενο να τα φάει ο λύκος». Αρκετά παραμύθια που ενέπνευσαν την Εκκλησία ή χειραγωγήθηκαν από αυτήν περιγράφουν την τρομερή κατάληξη που επιφυλάσσεται στους κακούς ανθρώπους που δεν εκκλησιάζονται ή αδιαφορούν για τις ιερές εορτές. Τα παραμύθια προειδοποίησης είναι τα μόνα που έχουν κακό τέλος. Στην πραγματικότητα, αν η εφαρμογή αυτής της παιδαγωγικής του φόβου θεωρηθεί σε κάποιες περιπτώσεις θεμιτή και μάλιστα αναγκαία, βλέπουμε πού μπορεί να οδηγήσει η χρήση που έγινε από θρησκευτικές ή πολιτικές εξουσίες. Απομένουν τα αθυρόστομα παραμύθια, που ευγενικά τα λέμε «τολμηρά», πολύ λιγότερο ανώδυνα απ’ ό,τι φαίνονται, για τα οποία δε θα μιλήσω τώρα. Θα τα δούμε αργότερα.

Ο παραμυθιάς, Ο Πολ Ζιμτόρ (Paul Zumthor) λέει γι’ αυτόν στο βιβλίο του *Εισαγωγή στην προφορική ποίηση (Introduction à la poésie orale)* ότι είναι ένας «προ-λογοτέχνης». Αν φανταστούμε ένα δέντρο των τεχνών μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι ρίζες του δέντρου βυθίζονται στην πρωτόγονη μαγεία. Ο χορός, η μουσική, η ζωγραφική είναι πρώτα απ’ όλα απόπειρες δημιουργίας σχέσης με το Αόρατο. Η φωνή του σαμάνου, του προφήτη ή του αοιδού είναι η φωνή κάποιου άλλου, πνεύματος ή θεότητας. Όσον αφορά τις τέχνες του λό-

γου, ο παραμυθιάς βρίσκεται στον κορμό του δέντρου, ανάμεσα στις ρίζες και στα δύο βασικά κλαριά της λογοτεχνίας και της δραματικής τέχνης. Με αυτή την έννοια ο παραμυθιάς είναι Παλιός. Όχι υποχρεωτικά γέροντας, αλλά κάποιος που θυμάται τις ρίζες. Κάποιος που μεταφέρει τους χυμούς του δέντρου από τις ρίζες στα κλαριά. Ένας υπηρέτης της ζωής, της δύναμης που πηγάζει από τη λαχτάρα και που σπρώχνει αδιάκοπα σε μια επόμενη μέρα, σε μια επόμενη νύχτα.

Το είπα ήδη και επιμένω: Τα παραμύθια πάνω απ' όλα μεταφέρουν τροφή και όχι μόνο εθνολογικές πληροφορίες ή κάτι ανάλογο, πρωτόγονες αφέλειες ή συνταγές ψυχολογίας. Ασφαλώς μπορούμε να τα αναλύσουμε, να τα ερμηνεύσουμε, να επιχειρήσουμε να ανακαλύψουμε «τι κρύβουν στα σπλάχνα τους». Εξάλλου αυτό συμβαίνει συχνά. Πρόκειται για πρακτική διανοούμενου, προφανώς σεβαστή και χρήσιμη, αλλά έχει το ελάττωμα συχνά να μη λαμβάνει υπόψη ότι αυτές οι παλιές ιστορίες δε φτιάχτηκαν για να δίνουν πληροφορίες, ούτε καν για να διδάσκουν, αλλά για να τρέφουν. Σεβαστοί καθηγητές (μιλώ χωρίς ίχνος ειρωνείας γιατί είναι αλήθεια ότι θαυμάζω τις γνώσεις τους) ασχολούνται με το να ερευνούν από τι είναι φτιαγμένα τα παραμύθια. Οι εργασίες τους, όσο ενδιαφέρουσες κι αν είναι, δεν πρέπει να μας κάνουν να ξεχνάμε ότι δεν μπορούμε να τραφούμε με έναν χημικό τύπο. «Οι χημικοί τύποι των συστατικών του φωμιού δεν τρέφουν!» έλεγε ο Ίντρις Σαχ (Idries Shah). Τα παραμύθια, με

αφελή μακαριότητα, θέλουν απλώς να φαγωθούν και να προσφέρουν αυτό που προσφέρει κάθε τροφή: δύναμη, ζωή. Παραδέχομαι ότι θέλουμε να ξέρουμε πώς το κάνουν, πώς το διαχειρίζονται και ότι μας ζορίζει να το αγνοούμε. Όμως μπορούμε να τα προσεγγίσουμε κι από άλλους δρόμους που σίγουρα αφήνουν το μυαλό ανικανοποίητο – αλλά το μυαλό δεν μπορεί να γεμίσει από μόνο του την εσωτερική μας κατοικία. Στεγάζουμε μέσα μας και μια αισθαντική ευφυΐα, αγαπητική, παιχνιδιάρικη. Δεν είναι σοβαρά πράγματα αυτά; Ας το δεχτούμε. Όμως, ας σκεφτούμε για λίγο τι αληθινά ζητάμε όταν απαιτούμε «σοβαρότητα». Μήπως είναι κάτι που μοιάζει σαν εγγύηση ότι θα αποφύγουμε την περιπλάνηση, σαν ασφάλιση κατά παντός κινδύνου; Το μυαλό θα ήθελε να είναι η ζωή ένα αίνιγμα, ενώ είναι ένα μυστήριο. Μπορούμε να βρούμε λύση στο αίνιγμα, να το νικήσουμε και να ρίξουμε καθησυχαστικό φως εκεί που ήταν οι σκιές. Όμως, ένα μυστήριο δεν μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα το εξαφανίσουμε, μπορούμε μόνο να το εξερευνήσουμε. Ας το κάνουμε, λοιπόν.

Πολλοί λεγόμενοι πρωτόγονοι λαοί πίστευαν ότι τα παραμύθια είναι πλάσματα ζωντανά. Άκουσα ότι Ινδιάνοι των Άνδεων θεωρούσαν πως έμοιαζαν με πουλιά που μόνο αυτά μπορούσαν να δουν πέρα από τα φαινόμενα. Έλεγαν: «Έρχονται με τον άνεμο στα χωριά, κάνουν τις φωλιές τους στα δέντρα, σαν τα αληθινά πουλιά. Κάποιες φορές έρχονται και στέκονται πάνω στο κεφάλι ενός ανθρώπου. Αυτός ο άνθρωπος νομίζει

ότι θυμήθηκε μια ιστορία, όμως όχι, είναι η ιστορία που λαχταράει ν' ακουστεί. Όπως κι εμείς, αποτελεί μέρος της αλυσίδας της ζωής και θέλει να τραφεί με λέξεις για να πάρει τις δυνάμεις που χρειάζεται για να πετάξει πιο μακριά, σε άλλα χωριά». Το ίδιο περίπου συμβαίνει και στους Ινδιάνους Κρι. Ο εθνολόγος Χάουαρντ Α. Νόρμαν (Howard A. Norman) αφηγείται πως μια μέρα του χειμώνα, όπως συνόδευε μια ομάδα κυνηγών, ανακάλυψαν μέσα στο χιόνι καμιά δεκαριά σκοτωμένα κοράκια. Ήταν εκεί, ματωμένα, κατακρεουργημένα. Οι κυνηγοί αναρωτήθηκαν τι θα μπορούσε να έχει συμβεί. Έμειναν ώρα σκεπτικοί, ώσπου ένας απ' αυτούς είπε: «Πού να ξέρουμε! Μια ιστορία θα περάσει αποδώ και θα μας αφηγηθεί τι έγινε». Έτσι είναι. Γι' αυτούς τους ανθρώπους οι ιστορίες είναι πλάσματα πιο σοφά, πιο λεπταίσθητα, πιο διαισθητικά από μας. Στην Αφρική επίσης θεωρούν το παραμύθι ένα ον με δύναμη δική του. Το να διακόψεις μια αφήγηση φέρνει ατυχία σ' εκείνον που διακόπτει και ο παραμυθιάς σπεύδει να προλάβει το πνεύμα του παραμυθιού και να του δικαιολογηθεί για να αποφύγει κάθε τιμωρία: «Δε σε διέκοψα εγώ, σε παρακαλώ, μη με διακόψεις».

Μίλησα πριν από λίγο για το ρωμαϊκό *fatum librorum*, τη μοίρα των βιβλίων. Δεν πρέπει να είναι προικισμένα με ζωή, με δύναμη, για να βρουν τον δρόμο τους προς εκείνους που πρέπει να θρέψουν; Δεν πρέπει να έχουν κάποια συγγένεια με το χορταράκι που, παρά το εμπόδιο του μπετόν, καταφέρνει να βγει στο φως;

Μπροστά στο αβέβαιο μέλλον, σήμερα μοιάζουμε με τους μακρινούς προγόνους μας που φοβούνταν μήπως δεν ξαναδούν τον ήλιο. Η απάντηση σ' αυτόν τον φόβο που κάποιες φορές μάς ταρακουνάει βρίσκεται στα παραμύθια και στην απέραντη σοφία τους. Μονάχα αυτά ξέρουν να μεταμορφώνουν τις απειλές σε θαύματα. Όμως θα πρέπει και να τ' ακούμε.

«Κάνε όπως κι εγώ» λένε αυτά τα απλά αφηγήματα. «Μην είσαι τίποτε άλλο πέρα από μια συνείδηση σε εγρήγορη, ικανή να αδράξει ό,τι μπορεί να τη θρέψει». Η Χαλιμά εμπνεύστηκε και είπε παραμύθια για να κρατήσει τον θάνατο σε απόσταση. Κι η ζωή πήρε τα πάνω της. Έτσι τα παραμύθια πέρασαν ανάμεσα από πανούκλες, πολέμους, επαναστάσεις. Από σελίδα σε σελίδα, ο Ανρί Γκουγκό τα ρωτά κι αυτά του απαντούν: «Μιμήσου με και θα επιβιώσεις. Μην φοβάσαι τις αδιάκοπες μεταμορφώσεις».

Αυτό το παράξενο, αστείο και ταυτόχρονα καθησυχαστικό αφήγημα, το παραγεμισμένο με ιστορίες, είναι ένα αληθινό βιβλίο σοφίας.